

УДК 502.172: 502.211: 598.161 (477.64–751.3) (045)

ЯЩІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»:
ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ТА ЗАГРОЗИ ІСНУВАННЯ МІСЦЕВИХ
ПОПУЛЯЦІЙ

Віталій Шелегеда,
заступник директора КЗ
«Запорізький обласний центр
туризму і краєзнавства, спорту
та екскурсій учнівської молоді»
Запорізької обласної ради
Дмитро Прищепа,
вихованець гуртка
«Екологічне краєзнавство»
КЗ «Запорізький обласний центр
туризму і краєзнавства, спорту
та екскурсій учнівської молоді»
Запорізької обласної ради

Вивченість ящірок Запорізької області та о. Хортиця, не дивлячись на небагатий склад, недостатня і в більшості фрагментарна. Наявні публікації, в основному, присвячені вивченню ящірок Приазов'я або мають узагальнюючий характер без уточнення конкретних місць проживання, чисельності й щільності популяцій [2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 14]. Питанням вивчення ящірок безпосередньо о. Хортиця присвячене лише кілька робіт [11, 12, 14].

Подані матеріали доповнюють наявні відомості щодо ящірок о. Хортиця і прилеглих територій. Мета досліджень – з'ясувати просторовий розподіл видів ящірок Національного заповідника «Хортиця» та оцінити загрози існування місцевих популяцій.

Острів Хортиця є фізичним центром промислового гіганта України – міста Запоріжжя. Він розташований у межах Степової природної зони півдня

України і є найбільшим річковим островом на річці Дніпро. Тут на невеликій ділянці суші площею близько 2,5 тис. га представлені зразки різних природних комплексів і ландшафтів Півдня України: степи, балки, байраки, ліси, плавні, скелі, луки. Територія острова відноситься до природно-заповідного фонду України і наразі входить до складу геологічного заказника загальнодержавного значення «Дніпровські пороги».

Типовими ландшафтами Хортиці є зональні – степові, які у недалекому минулому займали всю центральну вододільну частину острова із пануванням трав'янистих багаторічних ксерофітів. Сьогодні більшість степових екосистем острова у процесі господарського використання людиною перетворилася на антропогенні ландшафти: штучні лісонасадження, сади, рілля, забудовані ділянки тощо. У 1993 році острів отримав статус Національного заповідника, розпочалися активні дії з виведення агроценозів Хортиці з господарського використання, відновлення природних ландшафтів, упорядкування рекреаційних потоків. Ці процеси, а також природні кліматичні зміни (потепління клімату), вплинули на динаміку чисельності, щільності, поширення і міжвидових відносин ящірок на території острова.

Дослідження охоплювали різні типи природних і трансформованих біотопів острова загальною площею близько 200 га і проводилися за загальноприйнятими методиками впродовж 2019–2022 років [3]. Особлива увага приділялася уточненню видового складу, поширенню ящірок, впливу різних екологічних факторів на популяційні характеристики.

З 9 видів ящірок України на території Запорізької області проживає 3 види [4, 9], які відносяться до родини Справжні ящірки, що становить 33% від загальної кількості видів ящірок України:

- Ящірка піщана [різнокольорова] – *Eremias arguta* (Pallas, 1773);
- Ящірка прудка – *Lacerta agilis* (Linnaeus, 1758);
- Ящірка зелена – *Lacerta viridis* (Laurenti, 1768),

Всі ці види зафіксовані також на острові Хортиця [14], що становить 100% від загальної кількості родин, родів і видів ящірок регіону (Таблиця 1).

Таблиця 1. Порівняльний аналіз фауни ящірок світу, України, Запорізької області й острова Хортиця

№ з/п	Таксони	Україна	Запорізька область	Острів Хортиця	% від фауни України	% від фауни регіону
1	Кількість видів	9	3	3	33	100
2	Кількість родин	3	1	1	33	100
3	Кількість родів	8	2	2	25	100

Таким чином, за показниками різноманіття ящірок острів Хортиця є цінним природним об'єктом України – на його території проживає 33% видів ящірок країни. Ще більшу цінність острів має для Запорізької області – на ньому проживає 100% родин, родів і видів ящірок регіону.

Герпетологічна цінність Запорізької області і острова Хортиця може бути оцінена також за наявністю видів, занесених до червоних списків різного рангу: міжнародні, національні тощо (Таблиця 2, 3).

Таблиця 2. Сучасний охоронний статус ящірок Запорізької області й острова Хортиця

№ з/п	Види	Охоронний статус			
		МСОП	ЄЧС	ЧКУ	БК
1.	Ящірка зелена	-	-	2k	д2
2.	Ящірка прудка	-	-	-	д2
3.	Ящурка піщана	-	NT	-	д3

Умовні позначення: МСОП – Червона книга Міжнародного союзу охорони природи, ЄЧС – Європейський червоний список (NT – вид, близький до стану загрози зникнення), ЧКУ – Червона книга України (2k – вразливі види), БК – Бернська конвенція – міжнародна угода про охорону дикої

фауни, флори і природних місць існування в Європі (1979) (додаток 2 – вид підлягає особливій охороні; додаток 3 – вид підлягає охороні).

Таблиця 3. Порівняльний аналіз раритетної фауни ящірок Запорізького регіону

№ з/п	Червоні списки, конвенції	Україна	Запорізька область	Хортиця	% від рідкісних видів України	% від рідкісних видів Запорізької області
1	МСОП	-	-	-	-	-
2	ЄЧС	2	1	1	50	100
3	ЧКУ	2	1	1	50	100
4	БК	9	3	3	33	100

Таким чином, острів Хортиця можна розглядати як унікальний зоологічний (герпетологічний) об'єкт України, на якому представлено 50% видів від рідкісних ящірок країни, занесених у Європейський червоний список і Червону книгу України, і 33% – занесених до Бернської конвенції.

Набагато більшу цінність острів Хортиця представляє для нашого регіону – на ньому зосереджено 100% раритетних видів ящірок Запорізької області, занесених у ЄЧС і ЧКУ, і 100% – занесених до Бернської конвенції. Ці кількісні показники особливо вражають, якщо врахувати, що площа острова – всього близько 2500 га і складає 0,004% від площі України і 0,09% від загальної площі Запорізької області.

Фауну ящірок о. Хортиця (Запорізької області) можна умовно поділити на три хорологічні групи (Таблиця 4) [13].

Таблиця 4. Хорологічні групи ящірок острова Хортиця і Запорізької області

№	Види	Хорологічні групи	
1	Ящірка прудка	північно-євразійський вид	Широко ареальні і екологічно пластичні види, ареал яких включає Європу, Кавказ, Східну і Центральну Азію

2	Ящірка зелена	середземноморсько-південноєвропейський вид	Балканський півострів, країни Східно-південної Європи, Мала Азія, острови Егейського та Середземного моря
3	Ящірка піщана	понтійсько-середньоазіатський вид	Причорномор'я, Північний Кавказ, Середня Азія.

Таким чином, серед хорологічних груп ящірок два види (ящірка зелена і ящірка піщана) тяжіють до теплих місцевостей (в Україні – це південні і центральні регіони, що приурочені до Степової і Лісостепової природних зон, хоча в останній ці види зустрічаються спорадично). Ящірка прудка є космополітом, розповсюджена по всіх природних зонах і біогеографічним районам території України.

Наявність різноманітних типів біогеоценозів (від сухих степових до вологих лісових) забезпечує екологічні вимоги плазунів у різні пори року. Враховуючи, що всі наші види ящірок є наземними зоофагами, природна кормова база для їх нормального існування достатня. Фауна безхребетних о. Хортиця налічує понад 4000 видів тварин і порівняно зі спектром живлення плазунів (обмеженим 300–400 видами) представлена достатньою кількістю кормових об'єктів [14]. Основну частину їхньої їжі становлять комахи, павуки, мурахи, молюски, дощові черви та інші безхребетні тварини, яких вони збирають з поверхні землі та трав'янистих рослин. Завдяки низькій вибірковості в харчуванні вони здатні поїдати ті види, які в даний момент в достатку знаходяться в біоценозі.

Ворогів у ящірок багато: змії, хижі і всеїдні птахи та звіри. Ящірки часто стають жертвою таких звірів, як лисиця, тхір, куниця, ласка, домашні коти і собаки. Серед птахів: білий лелека, чайка, чапля сіра, яструб-перепелятник, луні, чорний шуліка, канюк, вухата сова, сич домовий, одуд, ворон, сорокопуд-жулан, дрізд, шпак, ворона, грак, сорока, сойка та інші. В цілому, за літературними даними, за сезон активності (що становить приблизно 210 днів) хижаки можуть з'їсти більше 30% особин популяції ящірок (не виключено, що частина ящірок гине за рахунок несприятливих

кліматичних умов, хвороб, інших не врахованих ворогів, гинуть відкладені ними яйця тощо) [1].

Ящірка зелена (*Lacerta viridis*) – одна з найбільших і найкрасивіших ящірок о. Хортиця і фауни України: її загальна довжина разом з хвостом може досягати 38 і більше см. Самці (особливо навесні) по яскравості наряду не поступаються деяким тропічним видам (Рис. 1).

Ящірка зелена любить сухі, сонячні, переважно горбкуваті або скелясті ділянки, порослі трав'янистою і чагарниковою рослинністю або рідкими деревцями – степові схили, пагорби і яри з чагарниками і розрідженими лісами, круті обриви з виходами скельних порід по берегах річок, лісові поляни. Її ареал охоплює південну і південно-західну частину виключно Правобережної України і на сході упирається в річку Дніпро, який стає для неї серйозною, часом непереборною перешкодою. У середній течії Дніпра вид з'являється на Лівобережжі, куди, як вважають вчені, зелена ящірка розселилась з району Дніпрових порогів, про що свідчать знахідки цього виду на острові Хортиця [11, 12, 14, 15]. Але на сьогодні більшість місцезнаходжень ящірки зеленої в Україні, що зафіксовані дослідниками у 50-70 роках ХХ століття, втрачені. Це стало причиною того, що ящірка зелена була внесена до 3-го (2009) і 4-го (2021) видання «Червоної книги України. Тваринний світ» у статусі ВР – вразливий вид. [15].

Згідно літературних даних (Єрохіна, 2001; ЧКУ, 2009; Кармишев, 2014; Воровка, 2018; Микитинець Г.І., Сурядна Н.М., 2019) в межах Запорізької області ящірка зелена поширена вздовж екокоридора Дніпра, причому на Правобережжі вид є більш-менш звичайним і чисельним, а на Лівобережжі – рідкісним, створюючи локальні популяції на півночі області (Вільнянський район) (Рис. 2). Головним біотопом проживання ящірки зеленої є виходи материнських порід і балкове-байрачні комплекси в долині р. Дніпро [2, 4, 9, 15].

Дані про наявність виду у центрі і на півдні області відсутні: єдина точка згідно Червоної книги України (2009) – це Національний природний парк «Великий Луг», але у «Матеріалах до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ» (2018) науковці цього НПП ящірку зелену вже не вказують [8, 15].

За думкою Тетяни Котенко (1988) популяція ящірки зеленої на острові Хортиця найбільша для Запорізького краю і, мабуть, найбільша на сході України – її щільність на окремих ділянках складає до 3000 особини/га. За даними науковців Національного заповідника «Хортиця» (В. Петроченко, 1990, 1993) на скельних ділянках вздовж узбережжя північної і західної частини острова з петрофітною степовою рослинністю щільність популяції ящірки зеленої складає 330 особини/га, на схилах крупних балкових комплексів з різнотравно-ковилковим степом, що своїм гирлом виходять до Дніпра – 240–290 особини/га, у різнотравно-злакових луках заплавної частини острова – 240 особини/га, у піщаному псамофітному степу – 75 особини/га [11, 12]. Тобто для заповідної Хортиці цей вид звичайний, чисельний і добре впізнаний для відвідувачів острова.

Це підтверджують наші дані (2019–2022): для Національного заповідника «Хортиця» ящірка зелена вид звичайний, займає всі сухопутні біотопи острова: петрофітні і скельні місцевості, степові, лучні, байрачні, заплавно-лісові і антропогенні ландшафти. Стан острівної популяції виду чисельний, стабільний, не викликає стурбованості, у найкращих стаціях щільність виду складає 20–30 особин/100 м маршруту, що забезпечує її тривале існування на теренах Запорізького краю (Рис. 4).

Ящірка піщана, або різнокольорова (*Eremias arguta*) – найменша ящірка острова Хортиця: довжина дорослої тварини сягає 16–20 см разом з хвостом (Рис. 3).

В Україні мешкає в степовій та частково в лісостеповій смугах, на переважній більшості ділянок узбережжя Азовського і Чорного морів.

Зустрічається переважно на піщаних ґрунтах, зокрема пляжах, косах, пересипах і морських дюнах, більш-менш закріплених піщаних горбах прирічкових терас з прорідженою і невисокою сухолубною трав'янистою рослинністю. На більшій частині свого ареалу ящірка піщана вважається видом досить звичайним і може досягати кількох десятків екземплярів на гектар. В той же час, на поширення ящірки значно впливає господарча діяльність людини: вибивання рослинного покриву в результаті випасу худоби, прокладення ґрунтових доріг сприяє просуванню виду на нові території. І навпаки, заліснення пісків, насадження соснових борів, створення лісосмуг призводить до знищення біотопів цього виду і негативно позначається на популяціях цієї ящірки.

Згідно літературних даних (Петроченко, 1990, 2016; Єрохіна Л.А., 2001; Кармишев, 2014; Котенко, 2018; Микитинець Г.І., Сурядна Н.М., 2019, 2020) поширення ящірки різнобарвної територією Запорізької області пов'язане головним чином з піщаними ділянками долини р. Дніпро (на о. Хортиця) й узбережжя Азовського моря (на косах Бердянській, Обіточній, Пересип, Степанівській, Федотовій та поблизу гирла р. Берда), де вид зустрічається на дуже невеликих територіях локальними популяціями і під значним впливом природно-антропогенних факторів. На іншій частині області вид рідкісний і мало вивчений (Рис. 4) [5, 6, 7, 9, 10, 14].

На півночі області ящірка піщана зареєстрована тільки на о. Хортиця (Петроченко, 1990, 2016). Заселяє різнотравно-полинно-злаковий степ з хвилястим слабопересіченим рельєфом в межах третьої і четвертої (піщаних) терас Дніпра. Чисельність хортицької популяції ящірки значно скоротилася у післявоєнний період внаслідок висадки на пісках лісових насаджень з сосни звичайної і кримської. Згідно його даних щільність популяції цього виду наприкінці ХХ століття у період активності в червні місяці складала 90 особин/га, у вересні – до 380 особин/га за рахунок молоді [11]. За усними даними О.В. Жакова, керівника гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР, незначна за

чисельністю ценопопуляція ящірки піщаної мешкає також на відкритих піщаних слабо закріплених ділянках західного узбережжя Хортиці на межі з заплавленим лісом (Рис. 6).

У 2019–2021 роках під час обстеження третьої і четвертої (піщаних) терас Дніпра північної частини Хортиці, зайнятої штучними хвойними лісами на місці піщаного степу, галявинами, згарищами та чагарниковими ділянками, що межують з хвойними лісовими масивами, нам не вдалося зафіксувати ні однієї особини цього виду. Не вдалося нам знайти цей вид і на піщаних пляжах узбережжя острова. Всі ці стації сьогодні займає ящірка зелена, яка виявилася більш конкурентоспроможною і, на нашу думку, витіснила ящірку піщану з місць її проживання. Єдина точка, де ми зафіксували цей вид – острів Байди (3–5 особин на 2 га території), але й там, враховуючи активну експансію території ящіркою зеленою, її виживання проблематичне.

Таким чином, ящірка піщана – вид для острова зникаючий (або зниклий), її популяції локальні, малочисельні, значно відокремлені одна від одної, мають критичний, загрозливий стан.

Ящірка прудка (*Lacerta agilis*) – помірно велика ящірка: довжина дорослих особин разом з хвостом складає 28–35 см. Поширена по всій території Лісової зони, Лісостепу і Степу України (Рис. 5).

На відміну від попередніх видів ящірка прудка – ксеро-мезофіт, тобто полюбає місцини з більш-менш нормальним зволоженням, з розвиненим і досить різноманітним рослинним покривом, який забезпечує велику кількість безхребетних упродовж усього сезону активності. Це, як правило, сухі та сонячні схили пагорбів, лучні та степові ділянки, лісові галявини та узлісся, яри і береги річок, сади, виноградники і парки, а також залізничні насипи, узбіччя доріг.

До недавнього часу ящірку прудку в Запорізькому регіоні можна було вважати благополучним видом (різноманітність біотопів, висока

чисельність). Проте, останніми роками її чисельність, особливо у відкритих біотопах, позбавлених деревної рослинності, різко скоротилася. Так, наприклад, якщо на півдні області, на схилах і узбережжі Молочного лиману, до 2006 р. чисельність виду складала до 15–20 особин на 100 м маршруту, то в 2011–2013 рр. в цих же місцях цей показник скоротився до 2–5 особин [5].

За даними В. Петроченка (1990) ящірка прудка – звичний вид плавнів о. Хортиця. Заселяє відкриті біотопи (різні типи лугів) заплавного лісу, на відміну від ящірки зеленої тяжіє до більш вологих місцеперебувань. Щільність популяції 265 особин/га [11, 14].

Групою ЮНЕКО під час обстеження заплавної частини о. Хортиця виявити ящірку прудку не вдалося. Місця її можливого проживання – суходільні і заплавні луки, галявини, розріджені ділянки заплавного лісу, пляжні ділянки узбережжя Дніпра, за нашими даними, зайняла ящірка зелена.

Тобто, ящірка прудка, як і ящірка піщана, має загрозливий стан популяції і знаходиться на о. Хортиця на стадії зникнення (або зникла), причиною чого, на нашу думку, є різкий антагонізм і жорстка конкуренція з ящіркою зеленою, яка витіснила її з місць проживання (Рис. 6).

Таким чином, острів Хортицю можна розглядати як унікальний зоологічний (герпетологічний) об'єкт України, на якому зареєстровано три види ящірок: зелена, прудка і піщана, які відносяться до родини Справжні ящірки і складають 100% від усіх ящірок Запорізької області та 33% від усіх ящірок України. Серед них 1 вид (ящірка піщана) занесений у Європейський Червоний список, 1 вид (ящірка зелена) – до Червоної книги України.

На базі спільності харчування між ящірками о. Хортиця виникає активна конкуренція, у якій зазвичай перемагає більш агресивний вид – ящірка зелена. І навіть різноманіття ландшафтів, форм рельєфу і факторів навколишнього природного середовища не сприяє зменшенню між видами харчової конкуренції і можливості співіснування на одній території. Як результат, ящірка зелена для Хортиці вид звичайний, займає всі сухопутні

біотопи острова. Стан острівної популяції виду чисельний, стабільний, не викликає стурбованості.

Ящірка піщана для Хортиці вид зникаючий, її популяції локальні, малочисельні, значно відокремлені одна від одної, мають критичний, загрозливий стан. Всі стадії, описані в літературі (відкриті піщані біотопи центральної і заплавної частини острова) сьогодні займає ящірка зелена, яка виявилася більш конкурентоспроможною і витіснила ящірку піщану з місць її проживання. Єдина точка, де вона зафіксована нами – острів Байди, але й там, враховуючи активну експансію території ящіркою зеленою, її виживання проблематичне.

Ящірка прудка на території острова має загрозливий стан популяції, знаходиться на стадії зникнення (або зникла) в місцях проживання. Причиною цього є різкий антагонізм і жорстка конкуренція з ящіркою зеленою, яка витіснила її з місць проживання.

Враховуючи загальну тенденцію до зниження чисельності та скорочення ареалів ящірок прудкої і піщаної, фактично критичний стан їх популяцій на о. Хортиця, необхідно терміново організувати моніторинг і/або передбачити відповідні заходи щодо їх збереження відповідно до функціонального зонування території заповідника (Рис. 7):

1) Зона абсолютної заповідності, призначена для охорони і відновлення природних комплексів (південна заплавна частина).

2) Буферна зона з організації короткочасного відпочинку та оздоровлення населення з оглядом особливо мальовничих і пам'ятних місць – у цій зоні заборонена діяльність, яка може негативно позначитися на стані природних ландшафтів заповідної зони (узбережжя острова і ділянки, що межують з природно-заповідною зоною).

3) Рекреаційна зона – для організації довготривалого відпочинку, організованого туризму і санаторно-курортного лікування, екскурсійні та прогулянкові стежки тощо (північна частина острова).

4) Господарська – зона розміщення залізничних колій, автодоріг, поселень, бівуачних стоянок, агроландшафтів, відновлювальних сільгоспугідь тощо (центральна і частково північна частини Хортиці (Рис. 7).

Біотопи ящірки прудкої розміщені в зоні абсолютної заповідності НЗ «Хортиця» (плавнева частина), в якій усі види господарської діяльності заборонені (крім наукових досліджень, Рис. 6, 7). На цій ділянці можлива виключно організація моніторингу та постійних спостережень за станом популяції ящірки прудкої без втручання у наявні природні процеси.

Біотопи ящірки піщаної розміщені на піщаних ділянках північної частини о. Хортиця в межах 3 і 4 функціональних зон, де діяльність з відновлення природних ландшафтів може мати місце (Рис. 6, 7). Серед ключових факторів, що впливають на стан острівної популяції цього виду, крім конкуренції з боку ящірки зеленої, є висадка на піщаних терасах Дніпра хвойних насаджень. В останні роки в результаті частих літніх пожеж окремі ділянки соснового лісу були випалені. Видалення обгорілих стовбурів дерев без подальшого відновлення штучних насаджень, на нашу думку, призведе до появи відкритих піщаних слабо закріплених трав'янистою рослинністю галявин, які є біотопами ящірки піщаної. У подальшому це може призвести до відновлення популяцій цього виду і зменшенню конкуренції із ящіркою зеленою, для якої значні за площею відкриті сухі піщані стації, розташовані на вододільних ділянках, не є характерними біотопами.

Додатковими стаціями для відновлення популяцій ящірок піщаної і прудкої на о. Хортиця та організації моніторингу можуть стати пляжі, дюни й осушені днища заплавних озер, складені піщаними, мулистими та черепашковими відкладами, що з'явилися в плавнях і вздовж узбережжя Хортиці внаслідок підриву дамби Каховської ГЕС, і на яких у найближчі роки буде відновлюватися лучна і чагарниково-деревна рослинність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bulakhov V.L., Hasso V.Ya., Pakhomov O.Ye. Biologichne riznomanittia Ukrainy. Dnipropetrovska oblast. Zemnovodni ta plazuny (Amphibia et Reptilia) / zah. red. prof. O.Ye. Pakhomova. Dnipro: Vyd-vo Dnipropetr. nats. u-tu, 2007. 420 s.
2. Vorovka V.P. Mistseva skhema formuvannia ekologichnoi merezhi Zaporizkoho raionu Zaporizkoi oblasti. Melitopol: PP «Tsentr ekologichnoho upravlinnia», 2018. S. 91–92.
3. Darevskiy Y.S. Rukovodstvo po yzucheniyu zemnovodnykh i presmykaiushchykh. K., 1989. 172 s.
4. Erokhyna L.A. Vydovoi obzor presmykaiushchykh Zaporozhskoi oblasti. *Muzeinyi Vestnyk ZOKM*. 2001. Vyp. 1. S. 92–100.
5. Karmyshev Yu.V., Klushyn V.V. Sovremennoe sostoyaniye fauny presmykaiushchykh poberezhia Molochnoho lymana. *Zbirka materialiv Mizhnarodnoi konferentsii «Suchasni problemy biologii, ekologii ta khimii», prysviachenoj 20-richchju biologichnoho fakultetu ZNU 29 bereznia – 1 kvitnia 2007 roku*. Ch. I. Zaporizhzhia, 2007. S. 143–145.
6. Karmyshev Yu.V. Sovremennoe sostoyaniye fauny presmykaiushchykh poberezhia Molochnoho lymana. *Pytannia bioindykatsii ta ekologii*. 2014. Vyp. 19. № 1. S. 199–208.
URL: <https://sites.znu.edu.ua/bioindication//issues/2014-19-1/Karmi.pdf>
(дата звернення: 05.12.2022).
7. Kotenko T.Y. Rol azovo-chernomorskoho funktsyonalnoho ekokorydora v sokhranenyi presmykaiushchykh. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Biologiya*. Vyp. 19 (2006). S. 20–54.
8. Materialy do 4-ho vydannia Chervonoj knyhy Ukrainy. Tvarynnyi svit. Seriya: «Conservation Biology in Ukraine». Vyp. 7. T. 1. Kyiv: Instytut zoolohii im. I.I. Shmalhauzena NAN Ukrainy, 2018. S. 389–394. URL: http://mail.izan.kiev.ua/RedBook18_T1_web.pdf (дата звернення: 05.11.2022).

9. Mykytynets H.I., Suriadna N.M. Zemnovodni ta plazuny Zaporizkoi oblasti: vydovyi sklad, rozpovsiudzhennia ta suchasnyi stan populiatsii. *Materialy X Mizhnarodnoi konferentsii Ukrainskoho herpetolohichnoho tovarystva* (16–18 veresnia, 2019 r., Kam'ianets-Podilskyi). Kyiv, 2019. S. 40–41.
10. Mykytynets H.I., Suriadna N.M. Zahybel zemnovodnykh ta plazuniv na avtoshliakhakh Pryazovskoho NPP ta sumizhnykh terytoriiakh. *Monitorynh ta okhorona bioriznomanittia v Ukraini: Tvarynnyi svit / Seriia: «Conservation Biology in Ukraine»*. Vyp. 16. T. 2. Kyiv, Chernivtsi: Druk Art, 2020. S. 145–148.
11. Petrochenko V.Y. Herpetofauna o. Khortytsa (Dnepr). *Vestnyk zoolohyy*. 1990. № 6. S. 78–80.
12. Petrochenko V.I. Byolohyia zelenoi yashcherytsy na ostrove Khortytsa. *Pryroda o. Khortytsa. Sbornyk nauchnykh trudov*. Zaporozhe: NZKh, 1993. Vyp. 1. S.152–160.
13. Petrochenko V.I. Tvarynnyi svit Ukrainy: zemnovodni, plazuny. *Bioheohrafichnyi atlas*. Zaporizhzhia: KZ «ZOTsTKUM» ZOR, 2014. 32 s. URL: <https://djvu.online/file/S2oAf1dr1Ypqa>. (дата звернення: 20.10.2022).
14. Pryroda ostrova Khortytsia. Kolektyvna monohrafiia / Okhrimenko S.H., Sheleheda O.R., Kozodavov S.V. ta in. Zaporizhzhia: NZKh, 2016. Vyp. 2. 200 c.
15. Chervona knyha Ukrainy. Tvarynnyi svit / za red. I.A. Akimova. K.: Hlobalkonsaltynh, 2009, 600 s.

Рис. 1. Ящірка зелена о. Хортиця.
Фото Віталія Шелегеди

Рис. 2. Поширення ящірки
зеленої на території
Запорізької області:
● - літературні дані
○ - не підтверджені дані

Рис. 3. Ящірка піщана о. Байди.
Фото Віталія Шелегеди

Рис. 4. Поширення ящірки
різнобарвної на території
Запорізької області:
● - літературні дані

Рис. 5. Ящірка прудка. Лівобережжя Дніпра. Фото Віталія Шелегеди

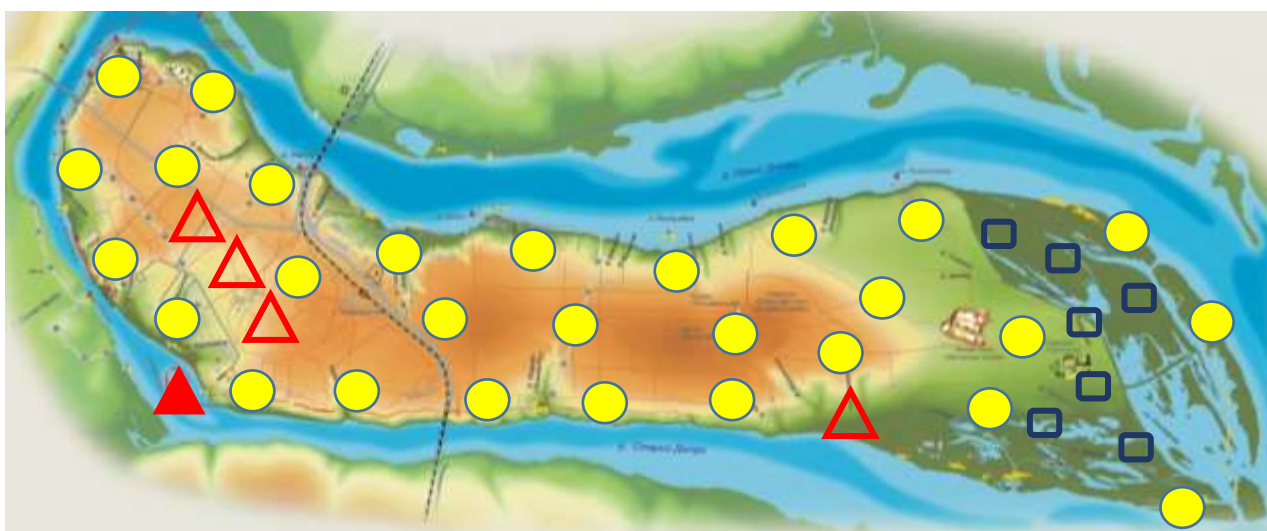

Рис. 6. Поширення справжніх ящірок на острові Хортиця

Умовні позначення:

Ящірка прудка, поширення у XX ст., не підтверджені у XXI ст.

Ящірка зелена, сучасний ареал популяції

Ящірка піщана, поширення у XX ст., не підтверджені у XXI ст.

Ящірка піщана, місця знахідок у XXI столітті

Рис. 7. Функціональні зони
НЗ «Хортиця»